

Бистрова Олена,
доктор філологічних наук,
професор кафедри романської
філології та компаративістики
Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка

ГЕНОЛОГІЧНІ ТА ЗМІСТОВІ ТРАНСФОРМАЦІЇ КАЗКИ В ЛІТЕРАТУРНИХ АДАПТАЦІЯХ ТА ПЕРЕКЛАДАХ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ

Статтю присвячено дослідженню проблеми адекватності літературних обробок та перекладів деяких казок в Європі, а також порушень моральних принципів у авторській казці. Аналіз проведено на прикладі фольклорних та літературних казок і перекладів фольклорної казки англійською мовою. В ході дослідження аналізується, чому помирає Колобок, що витягує рипку в Англії і як Кіт-вбивця перетворюється на героя.

Ключові слова: жанр казки, фольклорна казка, літературна казка, літературна обробка, переклад.

Bystrova O. Genealogical and contental transformation of the tale in literary adaptations and translation in English.

The article deals with the problem of the adequacy of literary processing and translation of some fairy tales in Europe, as well as violations of moral principles in the author's fairy tale. The analysis is based on the example of folk and literary tales and translations of folk tales in English. The material for the study became known folk tales: "Kolobok", "Ripka", a fairy tale "The Diary of a Killer Cat" by the English writer Anna Fine.

By the XIX century, the fairy tale genre was largely folkloric, and with the development of Romanticism, attention to the fairy tale was greatly enhanced by philosophers, literary critics, and writers. In the nineteenth and twentieth centuries, literary treatments of folk tales appeared.

During the analysis of a number of folklore and author's tales, the facts of the change of genealogical and textual aspects were revealed, which leads to violations of the moral-ethical, didactic, informative components of the basic for the children's age of the genre. The conclusion of this study is to emphasize attention to the problem of observing the genealogical features of the fairy tale by writers and translators. People engaged in this literary activity must have a deep and comprehensive understanding of the traditional and moral-ethical categories that are reflected in children's

literature. An adapter (writer, director, animator) and an adult reader must understand the content and moral essence of the fairy tale. Parents, teachers, educators should see in a fairy tale more than lightness and fantasy.

Key words: fairy tale genre, folklore fairy tale, literary fairy tale, literary processing, translation.

Актуальність дослідження. Не викликає жодних сумнівів думка, що найважливішим жанром літератури є казка. Різноаспектними дослідженнями та аналізом казок займались та займаються велика кількість науковців. Так, знаковими дослідженнями в цій галузі були праці вчених Я. Грімм, А. Кун, Ф. Буслаєв, О. Афанасьєв, О. Потєбня, Е. Тейлор. Визначальною в теорії казки є праця В. Проппа «Морфологія казки» (1969 р.). Зробили свій внесок у розвиток українського казкознавства такі діячі, як Є. Гребінка, П. Куліг, М. Костомаров, Т. Рильський, І. Рудченко, П. Чубинський, М. Драгоманов, І. Франко, В. Гнатюк й ін. Казки класифікують за різними ознаками, та групують на чарівні, побутові, анімалістичні. Ряд дослідників виділяють авантурні, легендарні, кумулятивні, легендарні, анекдотичні, сатиричні, гумористичні. Казка виконує безліч функцій: пояснює природні явища; розповідає про добро і зло, переконує, що добро повинно перемагати; що в світі панує закон справедливості; дає надію, що в кінці історії героя очікує щасливий фінал. . .

Усе це можна звести до формулювання домінантної функції жанру казки: морально-етичне виховання дитини. Це ж завдання стосовно дорослої людини виконують релігійні тексти, наприклад Біблія. Людина від народження має бути соціалізованою, а моральні основи соціального життя закладаються в свідомість дитини батьками в тому числі і за допомогою жанру казки.

Аніматор О. Татаренко дуже слушно зауважив, що коли він думає над тим, чому люди вбивають один одного, то розуміє, що в їх дитинстві буда допущена якась жахлива помилка, їм не пояснили головних принципів життя. Народ цю тисячолітню мудрість культивує саме в казці.

Постановка проблеми. Високий рівень відповідальності несуть письменники, що роблять літературні обробки казок та пишуть авторські казки. Не розуміючи глибинної сутності дитячого жанру, можна створити бомбу уповільненої дії. Дитина засвоїть порушені принципи і реалізує їх в майбутньому. Розуміти змістову і моральну суть казки повинен як адаптатор (письменник, режисер, мультиплікатор), так і дорослий читач. Батьки, вчителі, вихователі повинні бачити в казці більше, ніж небувальщину та фантастику.

Ціль статті — виявити та проаналізувати трансформації на змістовому та генологічному рівнях, що виникають в літературних адаптаціях фольклорних казок, перекладах слов'янських казок англійською мовою та авторських казках.

Виклад основного матеріалу статті. Матеріалом для дослідження стали відомі фольклорні казки: «Колобок», «Ріпка», казка «Щоденник Кота-вбивці» англійської письменниці Анни Файн.

До XIX століття жанр казки був у більшості фольклорним, а з розвитком Романтизму, увага до казки значно підсилилась з боку філософів, літературознавців та письменників. В XIX та XX століттях з'явилися літературні обробки фольклорних казок. Активно адаптували казки Ш. Перро, брати Грімм, Г. Х. Андерсен [1] й багато інших письменників. Але, як я вже зазначала, іноді нерозуміння змістової сутності казки призводило до її руйнування. Пропоную розглянути варіант казки «Колобок» в літературній обробці О. Толстого. Це всім відома історія про Колобка, якого замисила і випекла баба, виставила на віконце, а Колобок ожив і втік. Колобок, застосовуючи хитрість та гнучкість розуму (а це надважливі функції людського мозку), втікає від Зайця, Вовка, Ведмедя. Але Лисиця виявилась хитрішою і з'їла Колобка. Казка доволі дивна. В чому ж полягає суть такої історії? Дитині розповідають, що можна на своєму життєвому шляху подолати безліч складнощів та перепон, але все одно з'явиться хтось, хто тебе знищить.

Я провела опитування студентів у процесі вивчення жанру казки в рамках історії зарубіжної літератури: як вони можуть пояснити дидактичну суть цієї казки. Відповідь зводилась до таких позицій: якщо не Лисиця, то дід з бабою би з'їли. Або: нема чого від рідних тікати. Перша відповідь відображає безвихідний песимізм, закладений в такому творі. Як не борись, все одно тебе чекає трагічний фінал. Другий варіант ніби пропонує певний дидактизм: вчить дитину, що від батьків не можна тікати. Але така відповідь означає повне нерозуміння надважливої місії більшості казок: розповісти дітям, що в певний момент їхнього життя вони розпочнуть свій шлях — шлях дорослішання.

Більша частина казок в доступній символічній формі описує вікову ініціацію. Ця ініціація змальовується як шлях: шлях через ліс, по річці, чужими краями; шлях з подоланням перешкод, труднощів та небезпек, зустрічі з поганими та добрими людьми. Герої проходять випробування, вчаться, іноді помиляються, але роблять висновки та здобувають досвід. Пройшовши цей складний шлях, вони вертаються додому дорослими

людьми, що зберегли в душі найважливіші дитячі риси: відкритість світу, щирість, відданість дружбі, готовність навчатись. Якщо цей шлях не розпочати і не подолати, людина залишиться інфантильною і не здатною долати самотійно труднощі та нести відповідальність за вчинки. Смерть Колобка в кінці свого шляху є грубим, неприйнятним порушенням принципів казки. Казка не може закінчуватись смертю головного героя. В казці може бути тільки щасливе завершення, інакше, в дитини так і зафіксується в підсвідомості: нема сенсу докладати зусилля, все одно нічого доброго не вийде.

Все стає зрозуміло, якщо познайомитись з давнім фольклорним варіантом цієї казки. Насправді ж, цей варіант Колобка — це невдала літературна обробка фольклорної казки, яка пояснювала дитині одне з явищ природи. Письменник не зрозумів, про що казка і поміняв її направленість: замість казки про явище природи, з'явилась казка про соціальні стосунки. Фольклорна казка скорочено звучала дещо інакше. Початок співпадає, дід просить спекти колобок, баба позбирала всього потрошки, замисила і спекла колобок. Виставила на віконечко, колобок ожив і втік. А з цього моменту є відмінності. Колобок на своєму шляху зустрічає Зайця, який відкушує шматочок від колобка. Колобок побіг далі, зустрічає Вовка, потім Ведмедя, які теж відкушують по шматочку, потім зустрічає Лисицю, яка з'їдає Колобка повністю і випльовує його цілим. А казка ця — про хід Місяця по нічному небу, Місяць протягом певного часу стає все меншим і меншим, зовсім тоненьким, практично щезає, а потім знову з'являється круглий. На небі Місяць зустрічається з сузір'ями «Заяць», «Вовк», «Велика Ведмедиця», «Лисиця».

Наведений приклад яскраво демонструє, як нерозуміння суті конкретної казки і нерозуміння принципів казкобудування створило невдалий адаптований варіант, що не несе позитивного дидактизму.

Цікавою є казка «Ріпка» та її європейський варіант. Слов'янський варіант казки про соціальні стосунки всім відомий: Посадив дід ріпу, яка виросла велика-превелика. Наратив цього твору є суто казковим. Повтори, елементи небувальщини формують казковий сюжет. Таку величезну ріпу дід не зміг витягнути і покликав дружину, дружина покликала внучку, внучка Жучку, Жучка — кішку, кішка — мишку і витягнули. Це так само, як і попередня казка, літературна обробка О. М. Толстим. В фольклорному варіанті казка не закінчується діями Мишки. Мишка кличе на допомогу Ногу, потім ще одну, ще одну і коли прийшли п'ять Ніг, ріпу витягнули. Ноги — елемент, який не піддавався тлумаченню і був відсічений письменником. Функції цих Ніг не змогли пояснити і літературознавці з фольклористами. Можливо, ноги — це бачення дитиною світу, бо коли дитинка маленька, вона перед собою бачить ноги дорослих.

Продуктивним є співставлення цього варіанту казки з її перекладним варіантом англійською мовою [2]. В цьому варіанті зникає казковість та небувальщина. Твір перетворюється з казки на дитяче оповідання про соціальні стосунки. Перекладач усуває повтори. Головна відмінність слов'янського варіанту твору від європейського в зміні концепції: в оригіналі «Ріпки» проблему, що виникла, вирішують зусиллями сім'ї, в казці вказана родова приналежність: дід, бабуся, внучка. В перекладі історія виглядає інакше: старий (old man) кличе стару жінку (old woman), жінка кличе дівчину, що йшла повз подвір'я, дівчина покликала хлопця, що бавився неподалік будинку, потім вони покликали пса дівчинки і всі разом витягнули ріпу. Історія закінчується тим, що вони разом їдять кашу з цієї ріпи. Концепція цієї історії в тому, що якщо є проблема, то на її вирішення приходить громада. Вирішити проблему допомагає суспільство, а не тільки родина. З перекладу зникає кішка і мишка, бо перекладена «Ріпка» — твір реалістичний, а не казковий, кішка і мишка, на відміну від собаки, не вміють тягнути. Цей твір є яскравим прикладом змістової та формальної трансформації в процесі перекладу та адаптації до певної культури.

Небезпечним явищем є порушення морально-етичних норм, що знаходять реалізацію в сучасних казках. Ці порушення, введені в дитячу літературу можуть сформувати хибну поведінкову матрицю в дітей з її реалізацією в дорослому віці. Так, прикладом може бути казка англійської письменниці Анни Файн «Щоденник Кота-вбивці» [3] (Anne Fine "The Diary of a Killer Cat", 1994). В передмові зазначається, що ця англійська письменниця доволі продуктивна і була нагороджена численними преміями та нагородами як письменниця року, книга для дітей року, була лауреатом дитячої літератури 2001 року. Письменниця

має свій сайт, де анонсуються її книги, пропонуються різні види співтворчості та діалогу на матеріальній основі. Кожна книга на цьому сайті має свою презентацію, де представлена анотація казки та окреслюються домінантні сюжетні лінії твору. Казка «Щоденник Кота-вбивці теж має свою презентацію. Авторка зазначає, що казка про Кота-вбивцю дуже популярна в дітей, активно використовується в школі і спонукає дітей до співтворчості. Діти присилають свої варіанти продовження пригод цього героя. Ключовим моментом твору авторка зазначає рефрен «Okay. Okay. So hang me. I killed the bird. . . » [1, с. 1]. І це дуже промовистий рефрен. Я до нього повернусь трішки пізніше.

Анна Файн, використовуючи дієгетичний спосіб нарації, подає історію про кота, думки якого ми можемо прочитати, але кіт говорити не вміє, тому реципієнт розуміє почуття кота, але інші герої історії не чують кота і не розуміють його емоцій. Кіт живе в люблячій його родині, в затишному будинку. Але, незважаючи на благополучне життя, він час від часу лапає то пташку, то мишку, вбиває і приносить додому. Власники будинку щораз сварять кота, пояснюють, що не можна вбивати, але ситуація не міняється, кіт знову і знову когось вбиває. Після кожного випадку, під час того, як його сварять і переконують змінитись, кіт подумки промовляє: що, вони від мене хочуть, я кіт, я такий є по своїй природі. Виклад наративу оформлений у вигляді щоденникових записів, що посилює психологізм та створює враження достовірності. Записи починаються з зазначеного вже рефрену і він повторюється в кожному наступному епізоді: «Okay, okay. So hang me. . . I'm a cat» [3, с. 1, 3]. Кіт не розуміє, чому до нього висуваються якісь претензії, якщо його натура така, а якщо комусь не подобається, «ну повішайте мене». Тут ми можемо спостерігати трансформацію популярного психологічного гасла останніх десятиліть: «всі люди різні, сприймай їх такими, які вони є». Але, якщо це твердження об'єктивне, направлене назовні, від мене до суспільства, то позиція кота — це те саме твердження, тільки суб'єктивне, тобто направлене від суспільства до мене. Позиція кота: «я такий і сприймайте мене таким, яким я є. Мінятись я не збираюсь». В казці можуть діяти негативні герої, але вони за свої погані вчинки несуть покарання і в результаті або перевиховуються, або помирають. В представленому творі позитивної динаміки в поведінці кота не відбувається. Кульмінаційним епізодом стає інцидент з декоративним кроликом, що жив у сусідів. Одного дня господарі кота знаходять кролика мертвим на спільному подвір'ї. Вони впадають в розпач, сварять кота за непристойну поведінку, яка може призвести до суттєвого конфлікту з сусідами. Після роздумів вони вирішують приховати сліди злочину, потихеньку забирають кролика,

миють його і садять як живого в корзину на ганку сусіднього будинку. А з котом вирішують діяти кардинально і несуть його до ветеринара. Кіт обурюється, він не розуміє, що від нього хочуть, пручається, дряпається і веде себе вкрай агресивно. На зворотньому шляху до дому власники kota зустрічають сусідів, які емоційно розповідають неймовірну історію: в них вже давно жив декоративний кролик і вечором помер. Вони виставили його тіло на деякий час у подвір'я, а коли пішли забрати, то виявили його красивим і пухнастим, зовсім як живим в корзині. Таку метаморфозу ніяк не могли пояснити. Та коли власники kota почули, що кролик сам помер, а не був убитий їхнім котом, то надзвичайно зраділи. Кіт міг вбити, але не вбив. Він герой!

Це страшна мораль сьогодення. Можна чинити зло багато разів, але одного разу лише не зробити чергове зло і стати героєм. Підтвердженням цієї викривленої формули стала, наприклад, звістка, про висунення кандидатурою на Нобелівську премію миру президента Північної Кореї Кім Чен Ина.

Отже, в ході аналізу низки фольклорних і авторських казок, було виявлено факти зміни генологічних та текстових аспектів, що призводить до порушень морально-етичних, дидактичних, інформативних складових базового для дитячого віку жанру.

Висновком цього дослідження є акцентуація уваги до проблеми дотримання генологічних особливостей казки письменниками та перекладачами. У людей, що займаються цією літературною діяльністю, повинно бути глибоке та всебічне розуміння традиційних та морально-етичних категорій, що відображаються в літературі для дітей. Порушення казкових принципів призведе до порушень у формуванні морально-етичних норм поведінки у дітей.

Порушена тема надзвичайно важлива і має чимало перспективних напрямків. Так, надзвичайно цікавим є компаративний аналіз національної специфіки жанру казки або порівняльний аналіз ряду образів і мотивів у різних культурах, бо казка є втіленням національної самобутності народу, специфіки її свідомості та платформою формування поведінкових традицій.

Література

1. Сказки со всего света / Под ред. Н. Ярошенко. ЗАО «Издательский дом Ридерз Дайджест», отпечатано во Франции, 2005. 335 с.
2. The Enormous Turnip. Ladybird. 30 с.
3. Fine A. The Diary of a Killer Cat. Puffin, 2010. 56 с.